

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ

ΤΟ ΝΗΣΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ

121+1 ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ο συγγραφέας και ο εκδότης ευχαριστούν τον Δημήτρη Χαντζόπουλο για την ευγενική παραχώρηση του στίτσου του που χρησιμοποιήθηκε στο εξώφυλλο του βιβλίου.

ΤΟ ΝΗΣΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ

Συγγραφέας: Γιώργος Παγουλάτος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Χρύσα Φραγκιαδάκη

© 2016, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Γιώργος Παγουλάτος

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2016

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-632-0

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ

ΤΟ ΝΗΣΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ

121+1 κείμενα για την ελληνική κρίση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	13
---------------	----

ΜΕΡΟΣ 1

Η ΒΟΗ ΤΩΝ ΕΠΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗ, ΟΙ ΕΓΧΩΡΙΕΣ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ, ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΑΝ

Καπιταλισμός με περιορισμούς και χωρίς ψευδαισθήσεις (1 Ιουλίου 2007).....	35
Το διάτρητο κοινωνικό κράτος (7 Οκτωβρίου 2007).....	38
Οι μουγγοί και οι φωνακλάδες (2 Δεκεμβρίου 2007).....	40
Ο σκαντζόχοιρος και η αλεπού (16 Δεκεμβρίου 2007).....	43
Καταρρέουν λοιπόν τα μεσαία στρώματα; (13 Ιανουαρίου 2008).....	45
Μπλοκαρισμένα πανεπιστήμια (30 Μαρτίου 2008).....	47
Και τώρα, με ποιο μοντέλο; (22 Ιουνίου 2008).....	50
Διαφθορά και δικομματισμός (13 Ιουλίου 2008).....	52
Το κράτος φεύγει, το κράτος έρχεται... (28 Σεπτεμβρίου 2008).....	55
Οι ζωές των άλλων (12 Οκτωβρίου 2008).....	57
Η ειρωνεία της διεθνούς κρίσης (26 Οκτωβρίου 2008).....	59
Οι παροχές είναι για τους ενάρετους (23 Νοεμβρίου 2008).....	61
Στο τελευταίο βαγόνι... (7 Δεκεμβρίου 2008).....	64
Το όραμα των κουκουλοφόρων (21 Δεκεμβρίου 2008).....	66
Μαθαίνοντας από την κρίση (8 Φεβρουαρίου 2009).....	68
Η κρίση και ο Μεγαλέξανδρος (18 Απριλίου 2009).....	71
Προβλήματα πρώτης και δεύτερης γενιάς (3 Μαΐου 2009).....	73
Η κρίση ως απουσία αφηγήματος (9 Αυγούστου 2009).....	75
Ο θυμός του Αποστόλη (6 Σεπτεμβρίου 2009).....	77
Ξαναπιάνοντας το νήμα της μεταρρύθμισης (18 Οκτωβρίου 2009).....	80
Η θανάσιμη γοητεία των συνθηγιών μας (29 Νοεμβρίου 2009).....	82
Διάδαγμα της χρονιάς που φεύγει (25 Δεκεμβρίου 2009).....	84

ΜΕΡΟΣ 2

ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΟΝΙΟ: ΟΔΥΝΗΡΑ ΔΙΔΗΜΜΑΤΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΗ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ

Τα στάδια της κρίσης (24 Ιανουαρίου 2010).....	91
Ηθικοί κίνδυνοι στη χώρα του ευρώ (7 Φεβρουαρίου 2010).....	94
Η αισιοδοξία της απελπισίας (21 Φεβρουαρίου 2010).....	96
Οι δύο αλήθειες (7 Μαρτίου 2010).....	99
Οι λεπτομέρειες εκδικούνται (21 Μαρτίου 2010).....	101
Διάλογος με έναν φίλο (3 Απριλίου 2010).....	104
Η πατρίδα στα χέρια μας (2 Μαΐου 2010).....	106
Οι τρεις δρόμοι (16 Μαΐου 2010).....	109
Το ευρώ μετά την κρίση (30 Μαΐου 2010).....	111
Οι «εντός» και οι «εκτός» των τειχών (27 Ιουνίου 2010).....	114
Στη σκιά του Μνημονίου (11 Ιουλίου 2010).....	116
Διέξοδος από την πραγματικότητα (25 Ιουλίου 2010).....	119
Στις παραλίες του Αυγούστου (8 Αυγούστου 2010).....	121
Βεβαιότητες στην εποχή της αμφιβολίας (19 Σεπτεμβρίου 2010).....	124
Για μια θέση στο τραπέζι (17 Οκτωβρίου 2010).....	126
Στο τέρμα του «αυτονόητου ευρωπαϊσμού» (31 Οκτωβρίου 2010).....	129
Το «Tea Party» της ελληνικής δεξιάς (14 Νοεμβρίου 2010).....	132
Η κρίση δεν γεννήθηκε χθες (9 Ιανουαρίου 2011).....	134
Δέκα χρόνια επανάπαυσης, εφησυχασμού και αυταρέσκειας (9 Ιανουαρίου 2011).....	137
Ο ανήφορος και το Κούγκι (23 Ιανουαρίου 2011).....	139

ΜΕΡΟΣ 3

Η ΚΡΙΣΗ ΒΑΘΑΙΝΕΙ: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΒΥΘΙΖΕΤΑΙ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΕ ΑΠΟΓΝΩΣΗ

Η επανάσταση του τζάμπα (6 Φεβρουαρίου 2011).....	145
Η τρόικα και το φρένο (20 Φεβρουαρίου 2011).....	148
Καμιά αλληλεγγύη χωρίς υπευθυνότητα (6 Μαρτίου 2011).....	150
Κομβόι η Ελλάς (3 Απριλίου 2011).....	153
Η δική μας κρίση δεν είναι καπιταλιστική (17 Απριλίου 2011).....	156
Ένα πανούργο σχέδιο (30 Απριλίου 2011).....	159
Έναν χρόνο μετά, υπεύθυνοι αλλά όχι μόνοι (15 Μαΐου 2011).....	161
Θέλουμε πραγματικά να σωθούμε; (29 Μαΐου 2011).....	164

Η φωνή της πλατείας (26 Ιουνίου 2011).....	167
Οι Έλληνες φίλοι του κ. Σαρμπάτι (10 Ιουλίου 2011).....	169
Προσωρινό <i>απάγκιο</i> στην καταגיδα (7 Αυγούστου 2011).....	172
Μια στιγμή ωριμότητας του πολιτικού συστήματος (28 Αυγούστου 2011).....	174
Διαπραγμάτευση στην άκρη του γκρεμού (11 Σεπτεμβρίου 2011).....	177
Το χλιμίντρισμα των αλόγων και ο κ. Σαμαράς (25 Σεπτεμβρίου 2011).....	179
«Στο λάθος δεν θα συναινέσω» (2 Οκτωβρίου 2011).....	182
Η τέλεια καταגיδα (9 Οκτωβρίου 2011).....	184
Αν είχαμε... (23 Οκτωβρίου 2011).....	187
Τραγωδία σε τρεις πράξεις (6 Νοεμβρίου 2011).....	189
Τρία σενάρια για το ευρώ και την Ελλάδα (20 Νοεμβρίου 2011).....	192
Το μήνυμα της Ιρλανδίας (28 Νοεμβρίου 2011).....	195
Η απειλή εξοστρακισμού από το ευρώ δεν είναι υποθετική (7 Ιανουαρίου 2012).....	197
Η σωτηρία της χώρας επαφίεται στη θέληση των Ελλήνων (18 Μαρτίου 2012).....	199
Η ώρα του κ. Ντράγκι (5 Αυγούστου 2012).....	202
Η τοξική συζήτηση εξόδου από το ευρώ (19 Αυγούστου 2012).....	204

ΜΕΡΟΣ 4

ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ: ΦΩΣ ΣΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΝΕΛ;

Αντικρούοντας τα στερεότυπα (2 Σεπτεμβρίου 2012).....	209
Αυτό που λείπει από το ευρώ (16 Σεπτεμβρίου 2012).....	211
Πώς και με ποιους όρους θα μειωθεί το χρέος (18 Νοεμβρίου 2012).....	213
Επαναγοράζοντας τον χαμένο χρόνο (2 Δεκεμβρίου 2012).....	215
Προδότες της τάξης τους (13 Ιανουαρίου 2013).....	217
Η δραματική επικαιρότητα της ανεργίας (20 Ιανουαρίου 2013).....	218
Καταραμένα ψέματα και στατιστικές (27 Ιανουαρίου 2013).....	221
Η άβολη αλήθεια της ύφεσης (10 Φεβρουαρίου 2013).....	222
Το ζήτημα είναι η μεταρρύθμιση (16 Μαρτίου 2013).....	224
Τι σημαίνει η «Λύση Κύπρου» για την Ευρωζώνη (31 Μαρτίου 2013).....	226
Ακροβασία σε λεπτό σχοινί (14 Απριλίου 2013).....	228

Πέντε ερωτήσεις και απαντήσεις για το Μνημόνιο (28 Απριλίου 2013).....	229
Η «συμμαχία του Νότου» και ο κ. Τσίπρας (12 Μαΐου 2013).....	232
Η έλευση του ιππικού και το φίδι του σοβινισμού (26 Μαΐου 2013).....	234
Το κόμμα των ανοήτων και η ανάπτυξη (9 Ιουνίου 2013).....	237
Για όλα φταίει ο Ανδρέας Παπανδρέου (7 Ιουλίου 2013).....	239
Ο Αδόλφος, ο Ωνάσης και η ευρωκρίση (21 Ιουλίου 2013).....	242
Διαβάζοντας τον Πόουλ Τόμσεν (11 Αυγούστου 2013).....	244
Ο δρόμος για το Δουβλίνο ξεκινά από εδώ (13 Οκτωβρίου 2013).....	247
Φιλαράκο, έχασες... (10 Νοεμβρίου 2013).....	249
Το γραφειάκι στον προθάλαμο (24 Νοεμβρίου 2013).....	252
Χρειαζόμαστε εθνικό αναπτυξιακό σχέδιο; (29 Δεκεμβρίου 2013).....	254
Η αβάσταχτη γοητεία του μικρού (26 Ιανουαρίου 2014).....	257
Η φτώχεια της αντιμνημονιακής υστερίας (23 Φεβρουαρίου 2014).....	259
Τι θα ήθελα να ακούσω (23 Μαρτίου 2014).....	262
Και το παρόν να μην κανιβαλίζει το μέλλον (6 Απριλίου 2014).....	264
Τρεις πλάνες και μία αλήθεια (19 Απριλίου 2014).....	267
Οι αθέατες πτυχές της κρίσης (15 Ιουνίου 2014).....	269
Στην Ευρώπη Κένυς, στην Ελλάδα μεταρρυθμίση (29 Ιουνίου 2014).....	272
Οι μισές αλήθειες της ευρωκρίσης (31 Αυγούστου 2014).....	275
Τα οδονηρά «τριλήμματα» της πολιτικής (14 Σεπτεμβρίου 2014).....	277
Η έξοδος από το καλάθι (28 Σεπτεμβρίου 2014).....	280
Ήταν ευκαιρία η κρίση; (12 Οκτωβρίου 2014).....	282
«Εξυπνη εξειδίκευση», ο δρόμος για το μέλλον (7 Δεκεμβρίου 2014).....	285

ΜΕΡΟΣ 5

Ο ΣΥΡΙΖΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ: ΔΙΑΨΕΥΣΗ, ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ, ΗΤΤΑ, ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΠΟΜΕΝΗΣ ΜΕΡΑΣ

Καλή του τύχη, θα τη χρειαστούμε (21 Δεκεμβρίου 2014).....	291
Μπροστά στην κάλη (19 Ιανουαρίου 2015).....	294
Η διαχείριση της απογοήτευσης (26 Ιανουαρίου 2015).....	296
Μεταξύ οικονομικού και πολιτικού ντόμινο (1 Φεβρουαρίου 2015).....	297
Έντιμος συμβιβασμός ή Σχέδιο Β; (15 Φεβρουαρίου 2015).....	300
Ροκ, σοκ και δέος (1 Μαρτίου 2015).....	302
Εμείς και οι άλλοι (15 Μαρτίου 2015).....	305

Η χορογραφία μιας «σκληρής διαπραγμάτευσης» (29 Μαρτίου 2015).....	307
Έλεγχέ το – Διάγραφέ το! (12 Απριλίου 2015).....	310
Το νησί που φεύγει (26 Απριλίου 2015).....	312
Αριστερά περιορισμένης ευθύνης 24 Μαΐου 2015).....	315
Το πιο μεγάλο δίλημμα του Τσίπρα (7 Ιουνίου 2015).....	317
Προς τη σύγκρουση χωρίς φρένα (21 Ιουνίου 2015).....	320
Από το ψέμα, στην απάτη, στο τέλειο έγκλημα (29 Ιουνίου 2015).....	322
Η επόμενη μέρα του «Όχι» (4 Ιουλίου 2015).....	325
Σας λείπει το όραμα, κύριε Παγουλάτε! (4 Ιουλίου 2015).....	327
Γράμμα στον πρωθυπουργό Αλέξη Τσίπρα (19 Ιουλίου 2015).....	330
Η οπερετική τραγωδία του Plan B (2 Αυγούστου 2015).....	333
Τι είδε ο Αλέξης Τσίπρας – (6 Σεπτεμβρίου 2015).....	335
Ο Αλέξης στη χώρα της ΤΙΝΑ (4 Οκτωβρίου 2015).....	338
Πόσο εφικτή είναι μια αριστερή πολιτική στο ευρώ; (15 Νοεμβρίου 2015).....	340

«Πώς πτώχευσε;» ρώτησε ο Μπιλ. «Με δύο τρόπους»
είπε ο Μάικ. «Σταδιακά κι έπειτα ξαφνικά».

Ernest Hemingway, *The Sun Also Rises*, 1926

Η Ελλάδα είναι το νησί που ανεπαίσθητα απομακρύνε-
ται από την Ευρώπη.

«Το νησί που φεύγει», *Καθημερινή*, 26 Απριλίου 2015

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το βιβλίο αυτό συγκεντρώνει κείμενα για την κρίση, που γράφτηκαν μεταξύ 2007 και 2015, και δημοσιεύτηκαν κυρίως (αλλά όχι μόνο) στην κυριακάτικη έκδοση της *Καθημερινής*. Οφείλω ευχαριστίες στην καλύτερη εφημερίδα της χώρας και στον διευθυντή της Αλέξη Παπαχελά, που από το 2007 μου παρέχουν φιλόξενο βήμα τακτικής αρθρογραφίας.

Ανατρέχοντας στην αρθρογραφία μου διαπίστωσα ότι, ενώ τα άρθρα μέχρι το 2009 είχαν διάφορα θέματα, από το 2010 κι έπειτα η κρίση προσφέρει μόνιμο αντικείμενο θεματολογίας, λυτρώνοντάς με από το βασανιστικό κάθε φορά ερώτημα: «τι να γράψω;». Υπό την έννοια αυτή, ως αρθρογράφος, ανήκω κι εγώ παραδόξως στους λίγους κερδισμένους της κρίσης, σε μια ετερόκλητη και μάλλον κακόφημη παρέα που περιλαμβάνει ορισμένους κερδοσκόπους επενδυτές, δημαγωγούς πολιτικούς, δυστυχώς ψυχιάτρους –κι από το 2015 γελοιογράφους...

Το βιβλίο χωρίζεται σε πέντε μέρη. Τα άρθρα ακολουθούν χρονολογική σειρά και αποτυπώνουν το πνεύμα και το κλίμα της κάθε περιόδου. Διαβαζόμενα αναδρομικά συνιστούν και ένα χρονικό της μεγάλης κρίσης. Το 1ο μέρος αναδεικνύει τις εγχώριες αποτυχίες, τη μεταρρυθμιστική αδράνεια και τη χρόνια επανάπαυση που κατέστησαν τη χώρα ανυπεράσπιστη απέναντι στην επερχόμενη κρίση. Το 2ο μέρος καλύπτει την περίοδο από τις αρχές του 2010 έως τις αρχές του 2011, όταν αναδεικνύονται τα οδυνηρά διλήμματα υπό την απειλή της καταστροφικής χρεοκοπίας και αναδύεται η πραγματικότητα μιας χώρας σε Μνημόνιο. Το 3ο μέρος εκτείνεται από τον Φεβρουάριο του 2011 έως το τέλος του καλοκαιριού του 2012, με τη χώρα βυθισμένη στη βαθύτερη ύφεση και την κοινωνία παραδομένη στις έξאלλες αντιδράσεις και στην απελπισία. Το 4ο μέρος παρακολουθεί τη βραχύβια σταθεροποίηση με τον σχηματισμό της τρικομματικής κυβέρνησης Σαμαρά, μέχρι τα πρώτα ίχνη μιας δειλής ανάκαμψης. Το 5ο και τελευταίο μέρος καλύπτει την περίοδο της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ, την άνοδο στη βάση υπερφίλων προσδοκιών, την αλλοπρόσαλλη διαπραγμάτευση, το εφιαλτικό δημοψήφισμα, την πανικόβλητη συνθηκολόγηση και

υπογραφή του 3ου Μνημονίου.

Έζησα την κρίση σε όλο της το χρονικό εύρος, υπό διάφορες ιδιότητες. Την έζησα ως ακαδημαϊκό αντικείμενο, έχοντας γράψει μια μονογραφία για την πολιτική οικονομία της Ελλάδας από τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι το ευρώ. Την έζησα γράφοντας για την κρίση, μιλώντας και διδάσκοντας, μέσα κι έξω από τη χώρα. Για ένα πυκνό επτάμηνο, μεταξύ Νοεμβρίου του 2011 και Ιουνίου του 2012, έζησα την κρίση στην κοιλιά του θηρίου, μέσα από το Μέγαρο Μαξίμου, ως διευθυντής στρατηγικού σχεδιασμού και σύμβουλος των πρωθυπουργών Λουκά Παπαδήμου και Παναγιώτη Πικραμμένου.

Τους πρώτους μήνες του 2010 οι ξένοι δημοσιογράφοι, που συνήθως κυκλοφορούν στο τρίγωνο Μεγάλη Βρετανία-Βουλή-Πλατεία Κολωνακίου, έβλεπαν με έκδηλη δυσπιστία τα πολυτελή τζιπ που διέσχιζαν αμέριμνα την πλατεία. Το 2010 η κρίση δεν ήταν ορατή. Όμως μέχρι το τέλος του 2011 η εικόνα είχε αλλάξει δραματικά. Καλοντυμένοι συμπολίτες μας έψαχναν μέσα στα σκουπίδια.

Στην αρχή της κρίσης η Ελλάδα, στα μάτια των ξένων, ήταν η χώρα που εξαπάτησε τους εταίρους της. Οι φοιτητές μου στην Μπρυξ ήταν δέικτης. Σε δύο διαφορετικά περιστατικά, δύο από αυτούς επιχειρηματολόγησαν ότι μια τέτοια χώρα δεν δικαιούται να είναι μέλος της Ευρωζώνης. (Αμέσως μετά θυμήθηκαν ότι είμαι Έλληνας και δαγκώθηκαν). Το άγος των Greek statistics έπεφτε ασήκωτο. (Αργότερα ο αριστεροδεξιός λαϊκισμός στοχοποίησε τη Στατιστική Υπηρεσία, στέλνοντας στη δικαιοσύνη όχι εκείνους που παραποιούσαν τα στατιστικά δεδομένα μέχρι το 2009 αλλά εκείνους που τα κατέγραψαν με ακρίβεια μετά το 2010...)

Το διεθνές κλίμα είχε αρχίσει να μεταστρέφεται νωρίς την άνοιξη του 2012. Αμέσως με την ψήφιση του 2ου Μνημονίου ξεκινήσαμε μια διεθνή καμπάνια (μηδενικού προϋπολογισμού) για την προβολή της τεράστιας προσαρμογής που είχε συντελεστεί. Ζήτησα από τους συνεργάτες μου να συγκρίνουμε το μέγεθος της δημοσιονομικής προσαρμογής με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ. Τα στοιχεία μάς εξέπληξαν: η Ελλάδα είχε πραγματοποιήσει τη μεγαλύτερη ιστορικά μέση ετήσια προσαρμογή από οποιαδήποτε άλλη χώρα του ΟΟΣΑ. Ετοιμάσαμε την παρουσίαση «Greece is Changing» και από το γραφείο του Πρωθυπουργού συντονίσαμε την προ-

σπάθεια προβολής της χώρας. Στοχεύσαμε αποκλειστικά τις κατεξοχήν «πιστώτριες» χώρες: Στο Βερολίνο πήγε η Άννα Διαμαντοπούλου, στο Ελσίνκι ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου, ενώ ο Τάσος Γιαννίτσης κι εγώ πήγαμε στη Χάγη. Καθώς μπαίναμε στο κοινοβούλιο για να μιλήσουμε στην Επιτροπή Οικονομικών Υποθέσεων, μας περίμεναν οι κάμερες της ολλανδικής τηλεόρασης. Διανύσαμε δέκα μέτρα με την κάμερα να μας ακολουθεί κατά πόδα και τον δημοσιογράφο να ρωτά ξανά και ξανά «will we get our money back?» («θα πάρουμε πίσω τα χρήματά μας;»).

Το κλίμα διεθνώς γινόταν πιο υποστηρικτικό, όσο ταυτόχρονα η ύφεση βάθαινε. Το 2013-14, η Ελλάδα ήταν πια στα μάτια όλων η χώρα που είχε πληρώσει βαρύτατο τίμημα υφειακής πολιτικής και μεσοπολεμικών επιπέδων ανεργίας. Μεταξύ των φοιτητών της Μπρυζ (σταθερό βαρόμετρο) μια νέα κυρίαρχη άποψη είχε αναδειχθεί: η γερμανικής έμπνευσης λιτότητα είναι λάθος, η Ελλάδα έχει υποφέρει πολύ, αρκετά. Αυτό το κύμα συμπάθειας ήταν έτοιμο να μεταφραστεί σε πολιτικές υποστήριξης από τους εταίρους (όπως μεταφράστηκε σε δέσμευση περαιτέρω μείωσης της καθαρής παρούσας αξίας του χρέους τον Νοέμβριο του 2012) εάν η χώρα παρέμενε σταθερά στην οδό της προσαρμογής και των μεταρρυθμίσεων. Το 2014 ήταν σαφής η βελτίωση όλων σχεδόν των δεικτών. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2014 οι επενδυτές είχαν αρχίσει να συρρέουν. Οι ταξιτζήδες (άλλος δείκτης) έλεγαν ότι για πρώτη φορά εισπράξεις και κίνηση πήγαιναν τόσο καλά. Όμως η αδράνεια μετά τις ευρωεκλογές, η αδιαλλαξία της τρόικας, και ιδίως του ΔΝΤ, και η κλιμακούμενη πολιτική αβεβαιότητα, κίνησαν την αντίστροφη πορεία.

Το 2013 είχα εμπλακεί σε πυκνές συζητήσεις για το «Νέο Σύμφωνο για την Ευρώπη» (New Pact for Europe). Με τη Μαρία Ροντρίγκες (νυν αντιπρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου) και τον Γιάννη Εμμανουηλίδη (τον σημαντικό Ελληνογερμανό διευθυντή του European Policy Centre) προσπαθούσαμε να αναδείξουμε την «οπτική του Νότου» στο κείμενο των συμπερασμάτων. Ο Νότος είναι σε ύφεση και ανεργία, δοκιμάζεται από πιστωτική ασφυξία, χρειάζονται κοινές πολιτικές δημοσιονομικής και τραπεζικής ενοποίησης στην Ευρωζώνη, τόνωσης της ζήτησης στον Βορρά και των επενδύσεων στον Νότο.

Δύο χρόνια αργότερα, το 2015, η αναφορά ήταν ανεπίκαιρη. Ο Ευρω-

νότος ή η ευρωπεριφέρεια ως συνεκτική ομάδα δεν υπήρχε πια. Η Ιρλανδία ήταν ξανά πρωταθλήτης της ανάπτυξης στην Ευρωζώνη, η Ισπανία έτρεχε με πάνω από 3%, η Πορτογαλία είχε περάσει σε θετικό πρόσημο, η Ιταλία ξεκολλούσε. Προς το τέλος του 2015 μόνο η Ελλάδα βρισκόταν (ξανά) σε ύφεση. Η κρίση της Ευρωζώνης που είχε ξεκινήσει από την Ελλάδα πέντε χρόνια αργότερα είχε ξανά συρρικνωθεί στο γνωστό, αθεράπευτο «ελληνικό πρόβλημα». Η οικονομική κρίση, προϊόν σε μεγάλο βαθμό του πολιτικού μας συστήματος, είχε επιδεινωθεί ξανά, ως αποτέλεσμα τυχοδιωκτικών πολιτικών χειρισμών. Μέχρι το εφιαλτικό καλοκαίρι του 2015, το εχθρικό κλίμα είχε πλήρως αναβιώσει. Η οργή των εταίρων και η απόλυτη απομόνωση της χώρας δεν μπορούσαν να κρυφτούν. Μετά την υπογραφή του 3ου Μνημονίου, την οργή διαδέχτηκε η δυσπιστία, η απόθνηση και η κόπωση από το «πρόβλημα Ελλάδα». Πολλοί χρησιμοποιούν πλέον τον απερίγραπτα κυνικό όρο «basket case», που παραπέμπει στους χωρίς μέλη βαριά ακρωτηριασμένους στρατιώτες του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου που μεταφέρονταν μέσα σε καλάθι...

Εθνική αυτογνωσία

Από το 2010 η χώρα βιώνει την τραυματικότερη οικονομική και κοινωνική κρίση της μεταπολεμικής περιόδου. Κι όμως, στην κατεξοχήν εποχή της προσβάσιμης πληροφόρησης, απουσιάζει ένα εθνικά ενιαίο και συνεκτικό κυρίαρχο αφήγημα του πώς και γιατί φτάσαμε εδώ. Η εθνική αυτογνωσία συσκοτίζεται από μύθους, πλάνες, συνωμοσιολογία και επίμονη άρνηση της πραγματικότητας. Τα κείμενα αυτού του τόμου επιδιώκουν να συμβάλουν στην προσπάθεια συγκρότησης ενός κοινού αφηγήματος και μιας συλλογικής αυτογνωσίας για την κρίση.

Η εναρκτήρια παραδοχή σε ένα τέτοιο εθνικό αφήγημα θα ήταν ότι η κρίση έφερε τα Μνημόνια και όχι τα Μνημόνια την κρίση. Τα λάθη των Μνημονίων, τα λάθη της Ευρωζώνης, και κυρίως τα δικά μας λάθη, όλα επέτειναν τις επιπτώσεις της κρίσης. Αντί η σωρευτική ύφεση να φτάσει το 15% έφτασε το 25%, και η συνακόλουθη τεράστια ανεργία αφήνει πίσω της μια χαμένη γενιά. Αλλά η κρίση προϋπήρχε, στις οξυνόμενες

ανισορροπίες, τα διευρυνόμενα ελλείμματα, τη διογκούμενη υπερχρέωση, τη μεταρρυθμιστική αδράνεια της περιόδου μέχρι το 2009.

Οι ανησυχητικές ενδείξεις ήταν ήδη ορατές για όσους δεν εθελουφλούσαν. Γράφαμε, τον Δεκέμβριο του 2008: «Πόσο διατηρήσιμη θα είναι μελλοντικά η θέση μας στην ΟΝΕ αν η απόκλισή μας από τον οικονομικό πυρήνα της ΕΕ συνεχιστεί; Πολλοί συμφωνούν ότι η διόρθωση των ανισορροπιών θα απαιτούσε είτε μεγάλης έκτασης νομισματική υποτίμηση (που στο πλαίσιο του ευρώ είναι αδύνατη) ή γενναίες βελτιώσεις παραγωγικότητας μέσω επίπονων διαρθρωτικών προσαρμογών ή μια παραπεταμένη ύφεση. Σε αυτήν απειλείται ήδη να εισέλθει η ελληνική οικονομία, διαμορφώνοντας κατά το επόμενο διάστημα ένα δυνάμει εκρηκτικό κοινωνικό μείγμα» (Στο τελευταίο βατόνι..., 7 Δεκεμβρίου 2008).

Το χρέος διογκώθηκε από πολιτικούς που επέμεναν να κρύβουν την αλήθεια από ψηφοφόρους που προτιμούσαν να μην την ακούνε. Αλλά το κρίσιμο μέγεθος ήταν η υπερχρέωση της χώρας στον έξω κόσμο, που μας καθιστούσε εξαιρετικά ευάλωτους σε μια μεταστροφή των διεθνών πιστωτών, όπως συνέβη μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση.

Γράφαμε: «Μπήκαμε στην κρίση το 2009-10 με θηριώδη υπερχρέωση προς τον υπόλοιπο κόσμο. Η Ελλάδα είχε καθαρό εξωτερικό χρέος σχεδόν όσο το ΑΕΠ της, το μεγαλύτερο στην Ευρώπη. Τι ήταν αυτό το χρέος; Δεν ήταν μόνο ρεμούλες, σπατάλη, φοροδιαφυγή και διαφθορά. Ήταν εισόδημα που έμπαινε στην οικονομία με το μεγαλύτερο ποσοστό τελικής κατανάλωσης στην Ευρώπη. Φουσκώνοντας αμοιβές και θέσεις εργασίας κυρίως στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και στο αρχιπέλαγος των μη εμπορεύσιμων κλάδων και επιχειρήσεων που άμεσα ή έμμεσα εξαρτιόνταν από αυτόν (τράπεζες, προμηθευτές, κατασκευαστικές, ακίνητα, ΜΜΕ, τηλεπικοινωνίες, ελεύθερα επαγγέλματα, προστατευμένες επιχειρήσεις, εταιρείες διαφήμισης και επικοινωνίας κλπ.). Τα υψηλά εισοδήματα και κόστη στους κλάδους αυτούς στραγγάλιζαν τον εμπορεύσιμο και εξαγωγικό τομέα. Η χώρα δανειζόταν από τη μελλοντική της ανάπτυξη, για να χρηματοδοτεί μια κατανάλωση μεγαλύτερη από την παραγωγική της δυνατότητα» (Τι θα ήθελα να ακούσω, 23 Μαρτίου 2014).

«Πουλούσαμε ο ένας στον άλλο προϊόντα που εισάγαμε από το εξωτερικό και υπηρεσίες που παράγαμε για εγχώρια κατανάλωση. Πληρώ-

ναμε γι' αυτά δανειζόμενοι. Τη διαδικασία αυτή την ονομάζαμε ανάπτυξη. Χρησιμοποιούσαμε το κράτος ως διανομέα χρηματικής ρευστότητας, μαξιλάρι διεκδικήσεων, λάφυρο κομματικών πελατών. Ισχυρές ομάδες, συντεχνίες και διαπλεκόμενοι απολάμβαναν προσόδους και φόρους υπέρ τρίτων, κλειστά επαγγέλματα, εγγυημένα ποσοστά κέρδους, συντάξεις πάνω από τον τελευταίο μισθό, συνταξιοδότηση στα πενήντα, ατιμωρησία και ανοχή στη φοροδιαφυγή τους. Τα νοικοκυριά ευημερούσαν χάρη στη μαύρη οικονομία, αλλά μόνο ένα στα δύο παιδιά με πτυχίο έβρισκε δουλειά». (*Η τέλεια καταγίδα*, 9 Οκτωβρίου 2011).

Ως κρίση χρέους στο ευρώ, η ελληνική κρίση είναι προϊόν δύο κρίσεων: μιας ευρωπαϊκής και μιας εθνικής. Η πρώτη κρίση αφορά τη δομή μιας Ευρωζώνης με σοβαρές κατασκευαστικές ατέλειες, όπως η απουσία δανειστή τελευταίας προσφυγής για τις κυβερνήσεις (ρόλος που κανονικά επιτελεί η κεντρική τράπεζα), η έλλειψη ενός ομοσπονδιακού προϋπολογισμού για τη στήριξη των μελών σε ύφεση, και η ανυπαρξία πραγματικής τραπεζικής ένωσης.

Μετά την εισαγωγή του ευρώ, μεγάλος όγκος κεφαλαίων από τις πλεονασματικές οικονομίες του Ευρωβορρά κατευθύνθηκε προς τις οικονομίες της περιφέρειας, που παρείχαν περιθώρια ταχείας ανάπτυξης και επενδυτικές ευκαιρίες. Η αύξηση των ροών κεφαλαίου προς τις χώρες του Ευρωνότου συνέβαλε στη διόγκωση των εξωτερικών τους ελλειμμάτων. Η αφθονία φθηνών κεφαλαίων ήταν πλεονέκτημα όσο τα κεφάλαια παρέμεναν διαθέσιμα. Έγινε όμως μειονέκτημα και θρυαλλίδα της κρίσης χρέους όταν οι διεθνείς πιστωτές, μετά το σοκ της Λίμαν, πανικόβλητοι σταμάτησαν να δανείζουν. Όταν η προσφορά κεφαλαίων σταμάτησε απότομα (*sudden stop*), οι χώρες της ευρωπεριφέρειας βρέθηκαν αντιμέτωπες με οξεία κρίση εξωτερικού χρέους. Η δανειακή φούσκα έπρεπε απότομα να ξεφουσκώσει. Σε αυτήν τη διαδικασία της βίαιης, εκτεταμένης απομόχλευσης βρεθήκαμε, όπου τα δανεικά πρέπει να επιστραφούν αλλά το διαθέσιμο εισόδημα των οικονομιών δεν αρκεί για να τα καλύψει.

Έτσι, στην περίπτωση της Ελλάδας, η «δομική» κρίση της Ευρωζώνης συνάντησε, το 2009, τη χειρότερη εθνική οικονομική παθογένεια: ταυτόχρονη κρίση δημόσιου ελλείμματος/χρέους και κρίση εξωτερικού ελλείμματος/ανταγωνιστικότητας. Ευρωπαϊκή και ελληνική κρίση μαζί παρήγα-

γαν την τέλεια καταγίδα.

Μια διαδεδομένη αντίληψη συνενώνει λαϊκιστές και μεταρρυθμιστές, σε μια κοινή μηδενιστική και λανθασμένη διαπίστωση: ότι στη χώρα, τα τελευταία επτά χρόνια, τάχα δεν έγιναν καθόλου μεταρρυθμίσεις παρά μόνο λιτότητα. Γράφουμε:

«Δεν περιποιεί τιμή στο διαχρονικό πολιτικό μας σύστημα ότι υπό την πίεση της τρόικας υποχρεώθηκε να σοβαρευτεί σε ένα μεγάλο εύρος μεταρρυθμίσεων. Έπρεπε δηλαδή να έρθει η τρόικα για να αισθανθούν οι φοροφυγάδες το γόνατο του κράτους στο σβέρκο τους, για να αποκτήσουμε ισχυρή και ανεξάρτητη Γενική Γραμματεία Εσόδων, για να ενοποιηθούν τα πληροφοριακά συστήματα, ή για να ελεγχθεί ο μεγάλος αδήλωτος πλούτος; [...] Χρειάζοταν η τρόικα για να εισπραχθούν τα χρέη στα ασφαλιστικά ταμεία; Ή για να μαζετούν οι τιμές των φαρμάκων στο ΕΣΥ, να επεκταθούν τα γενόσημα και η ηλεκτρονική συνταγογράφηση; Ή για να ανοίξουν τα κλειστά επαγγέλματα; Ή για να διευκολυνθούν οι εξαγωγές; Ή για να εκσυγχρονιστεί το κτηματολόγιο; Ή για να αποσυμφορηθούν τα δικαστήρια και να μειωθούν οι τεράστιες καθυστερήσεις που ισοδυναμούν με αρνησιδικία; Ή για να προωθηθεί η εξωδικαστική διαμεσολάβηση για τον δικομανή λαό των Ελλήνων; Ή για να εξυγιανθεί η αγορά των πετρελαιοειδών; Για όλα αυτά, δυστυχώς, τελικά χρειαζόταν η τρόικα, και τα πιεστικά χρονοδιαγράμματα του Μνημονίου» (*Διαβάζοντας τον Πόουλ Τόμσεν*, 11 Αυγούστου 2013). Πολλές μεταρρυθμίσεις δεν ολοκληρώθηκαν, κι άλλες ακόμα πρέπει να γίνουν. Αλλά θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι επτά χρόνια οδυνηρής προσαρμογής δεν άφησαν πίσω τους μια σημαντική μεταρρυθμιστική κληρονομιά.

Από την άλλη μεριά, η διαδρομή που ακολουθήθηκε δεν ήταν προφανώς η καλύτερη για να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα. «Γιατί ήταν μια κρίση δυσλειτουργίας του δημόσιου τομέα – και δεν μπορείς να φτιάξεις καλύτερο και παραγωγικότερο δημόσιο, πετσοκόβοντας κάθετα και οριζόντια τις αποδοχές των στελεχών του. Και ήταν ακόμα κρίση ανεπάρκειας φορολογικών εσόδων – και δεν οικοδομείς φορολογική συνείδηση τσακίζοντας τη φοροδοτική ικανότητα των έντιμων φορολογουμένων. Και ήταν επίσης μια κρίση αξιοπιστίας της πολιτείας – και δεν οικοδομείς αξιοπιστία, μετατρέποντας το κράτος στον μεγαλύτερο μπαταχτσή» (*Ο*

δρόμος για το Δουβλίνο ξεκινά από εδώ, 13 Οκτωβρίου 2013). «Πετύχαμε τη μεγαλύτερη μείωση ελλείμματος που έγινε ποτέ, και αυτό είναι επίτευγμα. Αλλά έγινε με υπερφορολόγηση των πολιτών, με “δεν πληρώνω” του δημοσίου, με διαρκείς περικοπές στο πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων, με τον μεγάλο πλούτο της φοροδιαφυγής να κρύβεται ακόμη. Και με τμήμα της κοινωνίας σε συνθήκες εξαθλίωσης. Η αναγκαία και αναπόφευκτη λιτότητα δεν κατανεμήθηκε με τον δικαιότερο τρόπο. Και η δίκαιη και αναπτυξιακή διανομή μέρους του πλεονάσματος θέλει μόνιμα μέτρα – όχι προεκλογικά επιδόματα και αναπλήρωση συντάξεων αγάμων θυγατέρων» (*Τι θα ήθελα να ακούσω*, 23 Μαρτίου 2014).

Καμία κατανομή ευθυνών δεν μπορεί να απαλύνει την κοινωνική και οικονομική σφοδρότητα της κρίσης. «Η τρόικα υποτίμησε την υφεσιακή επίπτωση του συνολικού μείγματος. Η τεράστια δημοσιονομική προσαρμογή (μέτρα ύψους 30% ΑΕΠ), με εκτεταμένες περικοπές μισθών και εισοδημάτων, σε μια συγκυρία ήδη υφεσιακή, με πιστωτική ασφυξία, με αναμικτή ζήτηση στην Ευρωζώνη, χωρίς ευρωπαϊκά αντισταθμιστικά εργαλεία (πλην ΕΣΠΑ), σε μια οικονομία με σαθρές βάσεις, και με την απειλή του Grexit επί δύομισι χρόνια να παραλύει κάθε ιδιωτική πρωτοβουλία: σαρωτικός ο συνδυασμός. Το μεγαλύτερο δράμα δεν είναι τόσο οι εισοδηματικές απώλειες (που μπορεί να αναπληρωθούν) όσο οι 950.000 μακροχρόνια άνεργοι. Πολλοί δεν θα μπορέσουν ποτέ να επιστρέψουν σε κανονικό εργασιακό βίο. Είναι μια τραγωδία ανθρώπινου κεφαλαίου και παραγωγικού δυναμικού για τη χώρα» (*Οι αθέατες πτυχές της κρίσης*, 15 Ιουνίου 2014).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ

ΤΟ ΝΗΣΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ

Γιατί η Ελλάδα βρέθηκε στη δεινότερη οικονομική κρίση της μεταπολεμικής περιόδου; Γιατί κατέληξε στην πιο διάσημη χρεοκοπία και σε διάσωση με Μνημόνια; Πώς οι αποτυχίες του κράτους, της οικονομίας, του πολιτικού συστήματος και της Ευρώπης οδήγησαν τελικά σε μια Μεγάλη Ύφεση; Υπήρχε εναλλακτική; Γιατί απέτυχε ο ΣΥΡΙΖΑ, οδηγώντας σε ένα 3ο Μνημόνιο; Τι διδάγματα αφήνει η δραματική εμπειρία της χώρας μετά το 2010;

Ένας από τους κορυφαίους αναλυτές της ελληνικής κρίσης συγκεντρώνει στον τόμο αυτόν άρθρα που δημοσιεύτηκαν στον Τύπο μεταξύ 2007 και 2015. Χωρισμένα σε πέντε ενότητες, συνοψίζουν τις δομές, διαδρομές και επιλογές που ακολουθήσαμε τα δραματικά χρόνια μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης η οποία, ξεκινώντας από τις ΗΠΑ το 2007 και περνώντας στην Ευρώπη, κατέληξε να διαλύσει την επίπλαστη ευημερία του ασθενέστερου κρίκου, της Ελλάδας.

Με οξυδερκή ανάλυση και κοφτερή γραφή, ο συγγραφέας αναδεικνύει τις αμέτρητες παθογένειες στην οργάνωση του κράτους, της οικονομίας και της κοινωνίας μας. Μαχητικά απέναντι στις ισοπεδωτικές απλουστεύσεις και στον λαϊκισμό, διατηρεί ωστόσο έναν λόγο σθεναρά κριτικό προς τις αποτυχίες των κυβερνήτων και τις ανεπάρκειες της Ευρωζώνης. Το βιβλίο διαβάζεται ως χρονικό της αγωνιώδους πορείας της Ελλάδας στην κρίση, ως δοκίμιο εθνικής αυτογνωσίας, ή ως διαρκής αναζήτηση ελπίδας σε ένα ζοφερό σκηνικό.

ISBN 978-960-569-632-0

9 789605 169632 0

Κωδ. μηχ/σης 25.081

www.epbooks.gr